

р. Збруч. Формально функціонуванню органів влади ГСРР було покладено край внаслідок укладення Ризького договору 18 березня 1921, за яким територія Східної Галичини відходила до Польщі.

Літ.: Верига В. Галицька Соціалістична Советська Республіка (1920): (Перша більшовицька окупація Галичини). – Нью-Йорк, 1986; Тищик Б.Й. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). – Львів, 1970; Сливка Ю.Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. – К., 1973; Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А., Лешкевич Н.О. Становлення державності в Україні (1917 – 1922 рр.). – Коломия, 2000.

О.А. Іваненко.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО – державне утворення на заході Київської Русі, що склалося з Галицької землі й Волинської землі зі столицею в м.Галич (давній). Засноване 1199 Романом Мстиславичем, який об'єднав Волинське князівство з Галицьким князівством. Ця подія реконструюється за свідомством польських хроністів (Вінцентія Кадлубка та ін.). Певно, Роман утвердився в Галичі за підтримки краківського кн. Лешка Білого. Нове державне утворення трималося переважно на військовій силі та авторитеті князя. До смерті князя (1205) в ньому так і не склалися спільний адміністративний апарат, системи судочинства й збирання данини, неоднаково міцною була влада князя на всій його території: Волинське князівство відзначалося усталеною центральною владою, його земельна аристократія гуртувалася навколо князя; Галицьке князівство мало послаблену князівську владу і сильне та політично амбіційне боярство.

Територія Г.-В.к. більш-менш остаточно сформувалася лише в 40-і – 50-і рр. 13 ст. На початку 13 ст. виникли міста на північно-західному рубежі Волині з Польщею: Угровськ (нині с. Угрусь), Верещин (нині село), Стоп (с. Столп'є) і Комів (с.Кумов; усі в Польщі), що разом із Берестям склали міцну оборонну лінію. У 1-й чверті 13 ст. уперше названо в літописі засновані на рубежі Волині з Польщею м. Орельськ (тепер не існує), Ухані (с.Хасин'є) і Щекарів (м. Краснистав, обидва в Польщі); наприкінці 30-х рр. на західному кордоні побудовано Холм. З'явилися фортеці вздовж середнього Дністра: Каліус (пізніше с.Калюс у Хмельницькій обл.; нині виключено з облікових даних), Рогожин (с. Рогізне Жидачівського р-ну Львівської обл.), Онут (нині село Заставнівського р-ну Чернівецької обл.) і Плав. У 1220-30 рр. на Волині зводяться могутні фортеці Кременець і Данилів, які 1241 не змогло здобути військо Батия. Східний рубіж Волині захищали фортеці Торчев, Колодяжин та Ізяслав.

Консолідацію державної структури Г.–В.к. загальмувала феодална війна, розпочата галицьким боярством проти центральної влади після смерті Романа Мстиславича 1205. Бояри повстали проти вдови Романа Анни та її малолітніх синів Данила і Василька. Г.–В.к. розпалося на удільні

князівства. В його окремих волостях і містах влада перейшла до удільних князів і навіть бояр, які раніше сиділи там намісниками і “держателями” галицького та волинського князя. У західній частині Волині самостійними князями стали небожі Романа Мстиславича – Олександр Всеволодич у Белзі та його брат Всеволод у Червені, у східній – брати Романа в перших – Інгвар Ярославич у Луцьку (деякий час володів і Володимиром, нині м. Володимир-Волинський) і Мстислав Ярославич Німий у Пересопниці. У Галицькій землі стали князувати закликані боярством і підтримані київським князем Рюриком Ростиславичем Ігоровичі (сини чернігівського кн. Ігоря Святославича): Володимир Ігорович (у Галичині), Роман (у Звенигороді Галицькому), Святослав і Ростислав, які претендували і на Волинь. Княгиня Анна з дітьми подалася до Польщі. Союзники Романа – угорський король Андраш II і краківський князь Лешек Білий, які зобов’язалися захистити права його дітей на галицько-волинський престол, самі прагнули заволодити Г.-В.к. Ігоровичі спробували придушити боярську опозицію, стративши кількох її представників. Та при підтримці угрів восени 1211 бояри скинули Ігоровичів і повісили в Галичі Романа, Ростислава та Святослава. Далі Галич не раз переходив з одних рук до інших, там майже постійно стояла угорська застава та інколи правили сини угорського короля. На Волині утвердився ворог Романовичів – белзький князь Олександр Всеволодич.

У боротьбі за відновлення Г.–В.к. Романовичі спиралися на частину відданого їм боярства (переважно волинського) та ремісничо-торговельну верхівку волинських і галицьких міст. Близько 1209 віче Берестя запросило княжити Василька Романовича. З утвердженням його в Берестейській волості почалося збирання Романовичами волинської “полуотчини”. Наступного року Олександр Всеволодич, який захопив Володимир, змушений був віддати їм Белз. У вересні 1211 волинські й галицькі бояри урочисто посадили Данила в Галичі, та вже на поч. 1212 його вигнали. Анна з Данилом змушена була відїхати до Угорщини і звернутися по допомогу до короля Андрія (Андраша) II, а в Галичі самочинно став князувати боярин Володислав Кормильчич (1213). 1214 угри скинули його й посадили князем у Галичі малолітнього королевича Коломана. Перемишльське князівство дісталось Лешеківі згідно з угодою 1214 між ним і угорським королем у Спіші, за якою вони поділили між собою Галицьку землю.

На початку 1219 у Галичі, вибивши угорську залогу, утвердився Мстислав Мстиславич Удатний, який, незважаючи на шлюб Данила з його дочкою, відмовився підтримати Романовичів у намаганнях об’єднати Волинську землю. Однак Романовичі 1219 відвоювали у поляків забузькі землі Волині, завдавши Лешеківі відчутної поразки. Князування недолугого політика Мстислава в Галичі ознаменувалося посиленням боярства. Двічі (1219 і 1221) угри витісняли його з Галича. 1226 він розбив угрів біля Звенигорода Галицького, та 1227 бояри змусили Мстислава поступитися Галичем на користь його зятя – угорського королевича Андрія.

У 1220-ті рр. Романовичі наполегливо й послідовно збирали волинську “полуотчину”. Кілька разів вони оволодівали Белзькою й Червенською

волостями Олександра Всеволодича, але, за вимогою Мстислава, змушені були їх повертати. 1227-1228 Данило й Василько поширили свою владу на Східну Волинь, заволодівши Луцьком і Пересопницею, заповіданими їм Мстиславом Ярославичем Німим. Лише після смерті Мстислава (1228) Данило почав відвойовувати у бояр і маріонеткових князів Галицьку землю. На початку 1234 він приєднав Белзьку волость, відновивши політичну єдність Волинської землі.

Романовичі успішно реформували військо, готуючись й до оволодіння галицькою “полуотчиною”. Неодноразово вони входили до Галича, але не могли утриматися там через опір бояр, яких підтримувала Угорщина. Лише 1238 Данило зміг утвердитися на галицькому столі, протиставивши боярству підтримку городян. Г.–В.к. було відновлено. Та його стабілізації завадив Батиїв погром 1241, хоча напередодні навали Романовичі поставили під свою владу Київ.

У вирішальній Ярославській битві 1245 Данило розгромив війська угорських та польських государів і галицьких бояр, завершивши боротьбу за відновлення єдності Г.–В.к. Пізніше Романовичі прагнули створити антимонгольську коаліцію, успішно воювали з монгольським полководцем Куремсою. Після смерті Данила Романовича (1264) Г.–В.к. було поділено між його синами і братом Васильком Романовичем.

Літ.: Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. – К., 1873; Грушевський М. Історія України–Руси. – Львів, 1905, т.3; Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.–Л., 1950; Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – К., 1985; Його ж. Галицько-Волинська Русь. – К., 1998. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. – К., 2002.

М.Ф.Котляр.

ГАНЗА (Hanse) – об’єднання північнонімецького купецтва та міст під проводом м. Любек, що існувало впродовж 12-17 ст. і було створене з метою гарантування безпеки перевезень і захисту спільних економічних інтересів, особливо за кордоном. Інші назви об’єднання – Ганзейська унія, Любекська унія або Німецька Ганза, Любекська Ганза (Deutsche Hanse, Lübsche Hanse, lat.: Hansa Teutonica). Г. стала спадкоємицею німецьких купецьких товариств та об’єднань, одним з головних центрів діяльності яких було м. Вісбю (о. Готланд). Точна дата заснування Г. залишається предметом дискусій, відправними точками яких слугують заснування Любека – 1143 або його відбудова – 1159; надання привілеїв кельнським купцям англійським королем Генріхом II і придбання ними будинку на Темзі біля Лондонського мосту, т. зв. Gildhall (згодом перебудованого у знаменитий Stahlhof) – 1157; створення німецької Г. у м. Вісбю – 1161; перша угода між